

ARKADIUSZ WAGNER

INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ I BIBLIOLOGII UMK

OPRAWA O DEKORACJI ARCHITEKONICZNEJ W ZBIORACH BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ.

PRZYCZYNEK DO DZIEJÓW ITALIANIZMU W RENESANSOWYM
INTROLIGATORSTWIE POZNANIA I KRAKOWA*

W rodzimym dyskursie bibliologicznym pokutuje od dawna pogląd o reprezentowaniu przez poznańskie oprawy książkowe z XVI wieku niemieckiej tradycji introligatorskiej. Zazwyczaj zjawisko to porównywane jest z silnymi wpływami włoskimi, jakie od drugiej połowy XV stulecia do przynajmniej lat 60. XVI stulecia znamionowały introligatorstwo krakowskie¹. W ciągu ponad stu lat badań nad spuścizną poznańskich introligatorów stanowisko to wynikało przede wszystkim ze słabego rozpoznania materiału zabytkowego i szło w parze z ograniczoną wiedzą na temat italianizmu w rodzimym zdobnictwie introligatorskim. Niebagatelne znaczenie, jak się wydaje, miała też tendencja ku upraszczaniu obrazu zjawisk

---

* Niniejszy tekst powstał dzięki badaniom realizowanym w 2015 roku w Rzymie dzięki Stypendium Fundacji Lanckorońskich, jak również w ramach projektu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, nr 1 aH 15 0310 83, pt. „Leksykon prawoznawczy”.

¹ Np.: Anna Lewicka-Kamińska, *Rzut oka na rozwój oprawy książkowej w Krakowie*, „Roczniki Biblioteczne” 1972, R. XVI, z. 1–2, s. 55; Andrzej Obrębski, *Oprawy książek należących do przechowywanej w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej Volsiany*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1991, t. 41, s. 143; ostrożniejszy sąd na ten temat, uwzględniający „nieznaczną rolę” wpływów włoskich w poznańskim introligatorstwie, zawdzięczanych pośrednictwu Krakowa, przedstawił Kazimierz Piekarski, *Książka w Polsce XV i XVI wieku*, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s. 365. Dotychczasowe poglądy na ten temat zrekapitulowałem w tekście *Introligatorstwo poznańskie jako historyczno-artystyczna terra incognita*, [w:] *Sztuka w Wielkopolsce*, red. Michał Błaszczczyński i in., Poznań 2013, s. 72–73.

i procesów na gruncie polskiego introligatorstwa, obecna zwłaszcza w opracowaniach podręcznikowych i encyklopedycznych².

W istocie, zasygnalizowane wyżej poglądy znajdują częściowe potwierdzenie w oprawach poznańskich doby późnogotyckiej i renesansowej. Wraz z odchodzeniem w pierwszym czterdziestolecu XVI wieku od gotyckiego języka formalnego (a szerzej: gotyckich formuł materiałowo-techniczno-dekoracyjnych) nastąpiło w Poznaniu przeorientowanie na koncepcję renesansowej oprawy niemieckiej. Kluczową rolę w tym procesie odegrał poznański księgarz, nakładca i introligator, Jan Patruus z Koła (†1538), a od końca lat 30. XVI wieku jego syn, Jan Patruus młodszy (†1580)³. W ramach ożywionych kontaktów handlowych z prężnym ośrodkiem produkcji książki, jakim był Lipsk, Patruus ojciec importował do stolicy Wielkopolski nie tylko druki, ale też nowatorskie rozwiązania w zdobnictwie opraw. Były one naśladowane w jego prywatnej introligatorni, jak również w innych – kooperujących z nim – pracowniach, do czego wykorzystywano narzędzia wzorowane na takowych z Lipska, a możliwe, że również sporządzane na zamówienie Patruusa przez lipskich rzemieślników. Aktywna i długoletnia działalność księgarsko-introligatorska jego syna oraz współpracujących z nim introligatorów zaowocowała powstaniem sporej liczby opraw powielających niemieckie schematy materiałowe, techniczne i dekoracyjne. Ich dominacja wśród zabytków łączonych z poznańskim introligatorstwem utrwaliła zaś przekonanie badaczy o jego satelickiej pozycji wobec ośrodków niemieckich.

Jednakże badania prowadzone od kilkunastu lat przez autora niniejszego tekstu wskazują wyraźnie na przenikanie się w poznańskich oprawach pierwiastka niemieckiego z pierwiastkiem włoskim, i to już od pierwszego dwudziestolecia XVI wieku. Pierwsze elementy włoskiego zdobnictwa renesansowego pojawiły się

---

² Np.: *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1971, szp. 1964–1965; Helena Szwejkowska, *Książka drukowana XV–XVIII wieku. Zarys historyczny*, Wrocław – Warszawa 1975, s. 298, 301.

³ O działalności Patruusów, zwłaszcza w sferze introligatorstwa, m.in. w: Maria Świeżawska, *Introligatorzy poznańscy w wieku XVI*, „Exlibris” 1925, t. VII, z. 1, s. 73–74; Maria Wojciechowska (primo voto Świeżawska), *Z dziejów książki w Poznaniu w XVI wieku*, Poznań 1927, s. 9–10, 18–28, 33, 86, tabl. genealogiczna po s. 114; Czesław Pilichowski, *Z dziejów produkcji, handlu i kultury książki w Poznaniu u schyłku XVI w.*, „Studia Poznańskie” 1954, cz. 2, s. 54, 60; Marianna Czapnik, *Księgozbiór rodziny Krzysztoporskich. Z dziejów renesansowych bibliotek szlacheckich*, [w:] *Kolekcje historyczne. Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku*, t. II, Warszawa 2009, s. 89; Arkadiusz Wagner, *Introligatorstwo...*, s. 78–81; Marianna Czapnik, *Oprawy poznańskiego Monogramisty MC*, [w:] *Telegumentologia polska dzisiaj*, red. Arkadiusz Wagner, Toruń 2015, s. 135–137, 141, 145, 149–151 i in.

na oprawach wykonanych w tym czasie przez tzw. Introligatora Małpki z Lustrem, tożsamego prawdopodobnie z Walentym Papieżem⁴. W świetle dotąd przeanalizowanych artefaktów kolejne naśladownictwa włoskich opraw aldyńskich i tzw. aldyńsko-grolierowskich nastąpiły najpóźniej około połowy XVI wieku w dziełach anonimowego introligatora poznańskiego, by trwać aż po lata siedemdziesiąte tegoż stulecia⁵. Zaawansowane formy italianizujące, współlistniejące z typowymi rozwiązaniami niemieckimi, obecne są też w dorobku innego anonimowego rzemieślnika poznańskiego, aktywnego od schyłku lat 40. XVI wieku⁶. Do cennych odkryć w tym zakresie doszło w ostatnim czasie podczas inwentaryzacji księgozbioru Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie. Ujawniono tam bowiem oprawy poznańskie z lat 60. XVI wieku, harmonijnie łączące elementy dekoracji italianizującej w typie aldyńsko-grolierowskim oraz radełkowej renesansowej dekoracji w typie niemieckim⁷. Na szczególną uwagę zasługuje jednak odkrycie dwóch opraw z 1540 roku wykonanych przypuszczalnie w pracowni dość enigmatycznego poznańskiego Monogramisty ML, identyfikowanego z Maciejem

⁴ Na temat działalności tego utalentowanego, choć enigmatycznego introligatora przygotowuję osobne studium; w dotychczasowej literaturze jego dziełami, m.in. z charakterystycznym motywem małpy przeglądającej się w zwierciadle, zainteresowano się w: Wiesław Wisłocki, *Incunabula typographica Bibliothecae Universitatis Jagiellonicae Cracoviensis, Cracoviae 1900*, s. 25, 42, 97, 244, 461; Arkadiusz Wagner, *Inkunabuł w oprawie z supereklibrisami biskupa Jana Lubrańskiego na tle introligatorstwa krakowskiego i poznańskiego końca XV – początku XVI wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2014, t. 102, s. 301–325; a ostatnio Radosław Franczak, *Supereklibrisy dwóch renesansowych bibliofilów na oprawach inkunabułów z dawnej biblioteki benedyktynów w Lubiniu* (w druku; Autorowi tekstu dziękuję za udostępnienie maszynopisu). Jego wyrobom poświęciła uwagę Anna Lewicka-Kamińska w nieukończonyj monografii rodzimego introligatorstwa, także określając go jako Introligatora Małpki z Lustrem (BJ, rękopis i maszynopis, sygn. Przyb. 115.80, k. nie num., w tym przerysy opraw).

⁵ Arkadiusz Wagner, *Supereklibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*, Toruń 2016, s. 268, il. 103; ta oprawa w: <https://ptpn.locloud.pl/items/show/4618> [dostęp: 12.07.2018]; wybitnie italianizujące dzieła tego introligatora zidentyfikowałem też w Archiwum Diecezjalnym w Łowiczu (sygn. Cim 28-29/KRA 400; Inc. 32/Kap. 712). Przypuszczalnie z jego pracowni pochodzi też silnie zdefektowana oprawa z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (sygn. Sd. 612534; repr. dekoracji obcięć kart tego woluminu w: Arkadiusz Wagner, *Supereklibris...*, s. 325–327, il. 144a).

⁶ Arkadiusz Wagner, *Poznańskie radełko jagiellońskie z lat czterdziestych XVI wieku. Problem treści ideowo-politycznych i wzorów ikonograficznych*, „Roczniki Biblioteczne” 2012, R. LVI, s. 83–111, <https://ptpn.locloud.pl/items/show/4762> [dostęp: 27.07.2018].

⁷ Piotr Pokora, Michał Muraszko, *Skarby drukarstwa i introligatorstwa ze zbiorów dawnej Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie. Katalog wystawy w Bibliotece Raczyńskich, Poznań 5–30 maja 2015*, Poznań – Gniezno 2015, s. 13 (sygn. BK 2934); Michał Muraszko, *Oprawy trzech ksiąg opata trzemeszeńskiego Aleksandra Mielińskiego, [w:] Introligatorzy i ich klienci*, red. Arkadiusz Wagner, współpraca Iwona Imańska, Teresa Szymorowska, Toruń 2017, s. 114–118, il. 3.

Długim *vel* Mathiasem Longinusem⁸. Górne okładziny obu dzieł zdobi bowiem charakterystyczna dekoracja w typie architektonicznym, wywodząca się z tradycji włoskiej i kojarzona dotąd wyłącznie z dorobkiem introligatorstwa krakowskiego.

Istnienie podobnego dzieła w kolekcji Biblioteki Kórnickiej ujawniono podczas niedawnych warsztatów z dawnego introligatorstwa, odbywających się wiosną 2017 roku w murach tej placówki. Ranga historyczna i artystyczna tej oprawy skłaniają do jej pogłębionej analizy na tle dorobku polskiego i włoskiego introligatorstwa, co służyć będzie zobrazowaniu recepcji określonych wzorców opraw renesansowych z Italii w Królestwie Polskim doby odrodzenia.

Interesujące nas dzieło (il. 1a–b) chroni foliant łacińskiego *Mszału Gnieźnieńskiego* wydanego w 1555 roku przez Franza Behema w Norymberdze nakładem Jana Patruusa młodszego⁹. Oprawę o wymiarach 38,5 × 27,5 × 8 cm wykonano z fazowanych desek, prawdopodobnie bukowych, obleczonej brązową skórą wołową; podczas konserwacji uzupełniono ją głównie na grzbiecie i dolnej okładzinie nową skórą¹⁰; blok szyty był najprawdopodobniej na pięć podwójnych zwięzów sznurowych o końcówkach wpuszczanych w otwory w deskach. Niestety nie zachowały się pierwotne wyklejki, zastąpione w trakcie konserwacji nowymi arkuszami papieru. Obcięta kart pozłożono i ozdobiono puncowanym ornamentem geometrycznym ze stykających się półkoli, wzbogaconych gwiazdkami i stylizowanymi motywami floralnymi. Oprawę zaopatrzone w skórzano-mosiężne zapięcia, z których na górnej okładzinie zachowały się zapinki tzw. sztyftowe z prostą, rytą dekoracją. W narożach okładek odpowiadały im – zachowane jedynie na zewnętrznych rogach górnej okładziny – mosiężne okucia o wklęsło-wypukłej wewnętrznej krawędzi, zaopatrzone w guzy na tle sztancowanych płatków kwiatu i ornamentu geometrycznego.

Dekorację okładek wykonano w technice złocenia (dominującej na górnej okładzinie) i ślepych wycisków (zwłaszcza na dolnej okładzinie), za pomocą strychulca, filety, pięciu radełek, dwóch prostokątnych plakiet, okrągłego tłoka medalionowego i herbowego tłoka superekslibrisowego, jak również zestawu

⁸ Michał Muraszko, *Oprawy...*, s. 110–114, il. 1–2a–f; Radosław Franczak, *Warsztat Introligatora ML na podstawie zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, [w:] tamże, s. 125–145, tabl. VI.

⁹ *Missale Ecclesie et Provinciae Gnesnensis*, Mainz, F. Behem, nakł. J. Patruus młodszy, 1555, 2, sygn. Cim F 4109; zob. Kazimierz Piekarski, *Katalog Biblioteki Kórnickiej*, t. I, *Polonica XVI-go wieku, Część pierwsza*, Kórnik 1929, nr kat. 938.

¹⁰ Wolumin poddano konserwacji prawdopodobnie w pracowni introligatorskiej BK przed początkiem lat 90. XX wieku, na co wskazuje brak w Archiwum Biblioteki dokumentacji z przeprowadzonych zabiegów.

kilkunastu mniejszych tłoków (w tym literniczych). Kompozycję okładek oparto na odmiennych schematach, z których ten na górnej okładzinie odznacza się większą okazałością i skomplikowaniem, co wraz z obfitym zastosowaniem złoceń czyni z niej najbardziej reprezentacyjną część woluminu. Głównym elementem kompozycji jest stylizowany motyw architektoniczny, zbliżony wyglądem do ołtarza lub portalu z tympanonem. Składa się on z prostokątnej ramy wypełnionej radełkowym ornamentem (prezentującym postaci aniołków stojące na konsolkach), w świetle której widnieje plakieta z Chrystusem Salwatorem, stojącym w renesansowej arkadzie na tle otwartego grobu ze śpiącymi dokoła żołnierzami¹¹; wokół niej regularnie rozmieszczono renesansowe kwiatony z półkolami (w narożach), pary żołądzi (po bokach) oraz zdwojonych tzw. trójlistków włoskich (na osi pionowej). Powyżej znajduje się tytuł dzieła „MISSALE GNEZNENSIS” wkomponowany w proste gzymsowanie o bokach rozszerzających się ku górze. Na nim „osadzony” jest wydatny tympanon o formie 3/4 koła, obwiedzionego podwójną linią i wzbogaconego od wewnątrz ornamentem z trójlistków włoskich, zaś od zewnątrz regularnie rozmieszczonymi, okrągłymi dzwonekami; w centrum tympanonu widnieje medalion z Maryją i Dzieciątkiem siedzącymi na tle ogrodu, otoczony okrągłym wieńcem. Po bokach tympanonu, w wewnętrznych narożach zwierciadła, widnieją dwie główki anielskie. Całość zamyka prostokątna rama z ornamentem wstęgowym ujętym przez uproszczone, niemal linearny, ornament floralny; z kolei przy krawędziach okładziny oraz wzdłuż grzbietu ciągną się ślepo wyciskane linie strychulcowe.

Dekoracja dolnej okładziny ma kompozycję ramową ze zwierciadłem, podzielonym na dwie części, z których górną zapełnia złocony wycisk prostokątnej plakiety z przedstawieniem Dawida modlącego się do Boga oraz wojownikami stojącymi w tle; całość jest ujęta w renesansową arkadę z widniejącym u dołu dwuwierszowym cytatem z Psalmu 33,19¹². Poniżej znajduje się złocony superekslibris z herbem Kuczaba (*vel* Kuszaba, Paprzyca etc.) na tarczy o renesansowym kroju, z uproszczoną dekoracją na obrzeżu; po bokach towarzyszą mu sygły „S[tanislav] V[arsavitiu]s *vel* Varsevitiu]s || C[anonicu]s P[osnaniensis]”. W poziomych listwach powyżej i poniżej zwierciadła ciągną się fryzy z trójlistków włoskich. Wewnętrzna, złocona rama ornamentalna przedstawia charakterystyczną

¹¹ W listwie pod wizerunkiem zamieszczono antykwowy, dziś już trudny do odczytania, napis „AVRI : MORS TVVS [...?] ACVLEVS:”. Jego różne wersje powszechnie stosowano w podobnych przedstawieniach na renesansowych plaketach introligatorskich.

¹² Częściowo zatarty: „IVXTA : EST · DOMINVS HIS : QVI · || TRIBVLATO : SVNT CORDE”.

odmianę ornamentu tralkowego z motywami okrągłych dzwonek; za nią następuje rama z pustych listew, na zewnątrz zaś ślepo wyciskana rama radełkowa z półpostaciami postaci biblijnych (Chrystus, św. Paweł, św. Piotr, Dawid, Mojżesz) w renesansowych arkadach z arabeską powyżej i napisami identyfikacyjnymi poniżej.

Z powyższego opisu wyłania się obraz dwóch odmiennych kompozycji dekoracji okładzin, z których zdecydowanie bogatszą jest ta na okładzinie górnej. Ukazany na niej charakterystyczny motyw architektoniczny z wprzęgniętymi w niego drobniejszymi motywami i ornamentami ma niewątpliwie genezę włoską. Już w 4 ćwierci XV stulecia w dziełach tamtejszych, głównie padewskich, weneckich i bolońskich, intrologatorów pojawiły się proste schematy dekoracji architektonicznej, oparte na motywie prostokątnej struktury nakrytej półkolistym łukiem bądź trójkątnym naczółkiem¹³. Niektóre z takich dzieł skłoniły badaczy do upatrywania w nich nawiązań do motywu antycznego sarkofagu o prostokątnej tumbie i półkolistym zwieńczeniu¹⁴. Jednak w większości przypadków czytelniejsze są analogie z renesansowymi edikulami (z zaakcentowaną podstawą, podporami ujmującymi wnękę nakrytą łukiem, il. 2), portalami lub arkadami (o prostokątnym przelocie i półkolistym tympanonie), tudzież ołtarzami (z prostokątnym obramieniem części głównej, zwieńczonej półkolistym łukiem, il. 3). Rozwiązania te znajdowały zresztą swe liczne ikonograficzne odpowiedniki w dekoracjach stronic ówczesnych włoskich kodeksów iluminowanych, graficzno-typograficznych stronach tytułowych, a nawet w grafikach luźnych¹⁵. Od początku XVI wieku dostrzegalna

¹³ Z bogatej literatury np.: Taddeo De Marinis, *La legatura artistica in Italia nei secoli XV e XVI*, t. II, Firenze 1960, nr kat. 1492, tabl. CCLIX; t. III, Firenze 1960, nr kat. 2667bis, 2835–2837, tabl. B1, CCCCLXXXVII–IX; Ilse Schunke, *Venezianische Renaissanceeinbände*, [w:] *Studi di bibliografia e di storia. In onore di Tammara De Marinis*, t. IV, Verona 1964, s. 126–127, 130–131, tabl. I, III; Anthony Hobson, *A group of Venetian fifteenth century bindings*, „Einband Forschung” 1999, t. 4, s. 2–5, il. nienum; Federico i Livio Macchi, *Atlante della legatura italiana. Il. Rinascimento (XV–XVI secolo)*, Milano 2007, nr kat./tabl. 37.

¹⁴ Anthony Hobson, *Humanists and Bookbinders*, New York – Port Chester – Melbourne – Sydney 1989, s. 154; Federico i Livio Macchi, *Dizionario illustrato della legatura*, Milano 2002, s. 20; zob. też omówienie takich wyobrażeń (jako antycznych pomników z inskrypcjami) na kartach włoskich manuskryptów: Jonathan James G. Alexander, *Italian Renaissance illuminations*, New York 1977, s. 19–21, il. X.

¹⁵ Z bogatej literatury np.: Victor Masséna d'Essling, *Les livres a figures Vénitiens de la fin du XVe siècle at du commencement du XVIe, Première partie*, t. I, Florence – Paris 1907, tabl. nienum na s. 47, 156, 160, 171, 325 i in.; t. II, Florence – Paris 1908, tabl. nienum. na s. 14, 98, 122, 144 i in.; *Miniatura fiorentina del Rinascimento 1440–1525*, a cura di Annarosa Garzelli, t. II, Firenze 1985, nr kat./il. 785, 797–798, 814, 1050 i in.; Margaret M. Smith, *The title-page, its early development 1460–1510*, London – New Castle 2000, s. 134–142, 147, il. 8.3–8.4, 8.6–8.9.

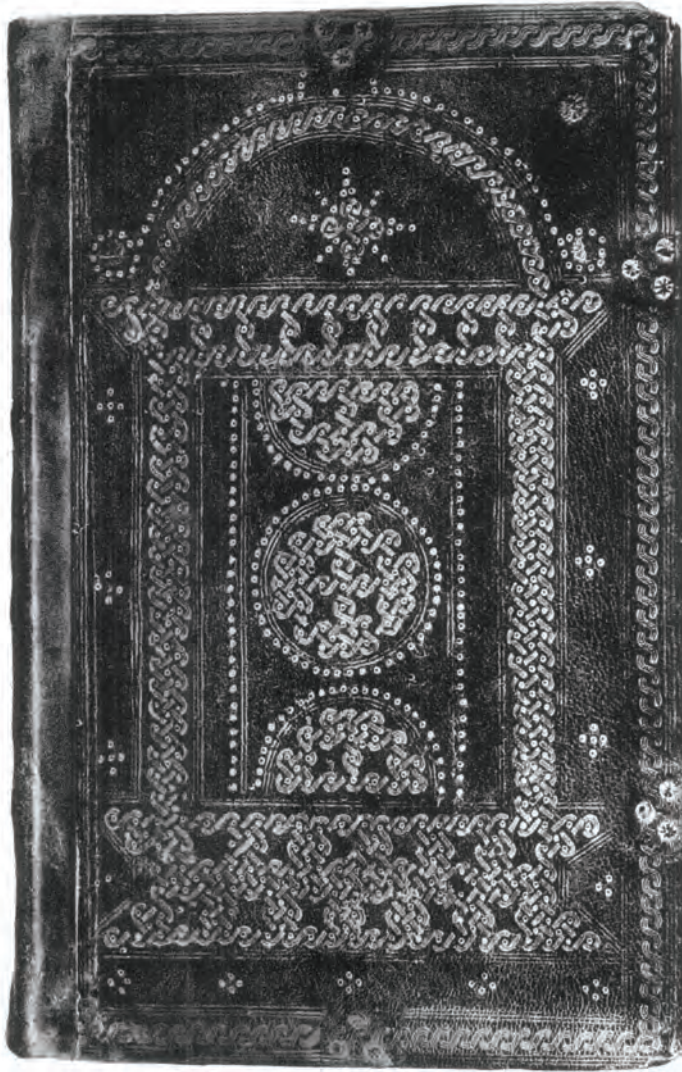

Il. 1a. Introligator anonimowy, oprawa *Mszалу gnieźnieńskiego* (górna okładzina), Poznań, między 1555 a 1558 (lub 1566). Fot. archiwalna. Zbiory Biblioteki Kórnickiej

Il. 1b. Introligator anonimowy, oprawa *Mszалу gnieźnieńskiego* (dolna okładzina), Poznań, między 1555 a 1558 (lub 1566). Fot. archiwalna. Zbiory Biblioteki Kórnickiej

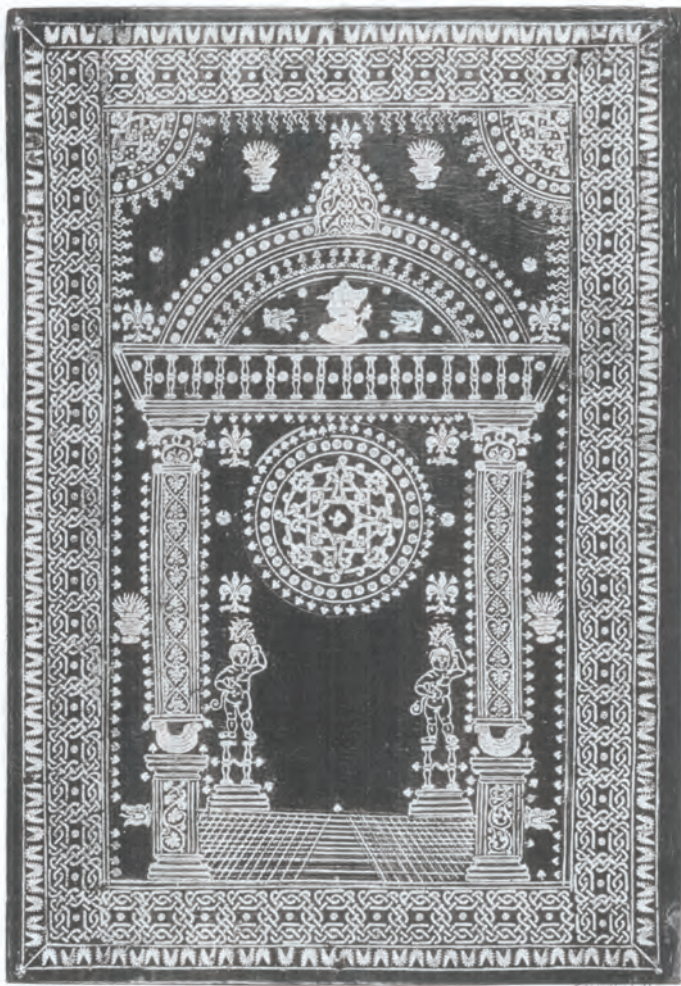

Il. 2. Introligator anonimowy, oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, prawdopodobnie Wenecja, 4 ćw. XV w. Repr. wg De Marinis, *La legatura...*, 1960

Il. 3. Intrologator anonimowy, oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, prawdopodobnie Ferrara, 3–4 ćw. XV w. Repr. wg De Marinis, *La legatura...*, 1960

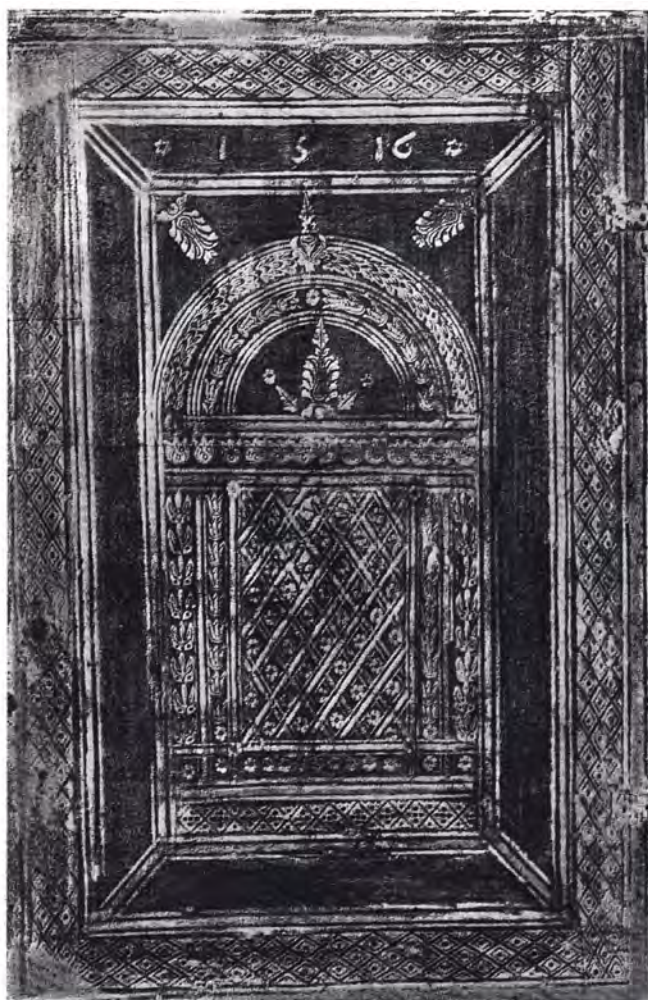

Il. 4. Introligator Marescotti, oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, Bologna, około 1519–1522. Repr. wg De Marinis, *La legatura...*, 1960

Il. 5a. Mistrz GA, oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, Buda, 1515.
Zbiory Biblioteki Narodowej w Warszawie. Repr. wg www.polona.pl

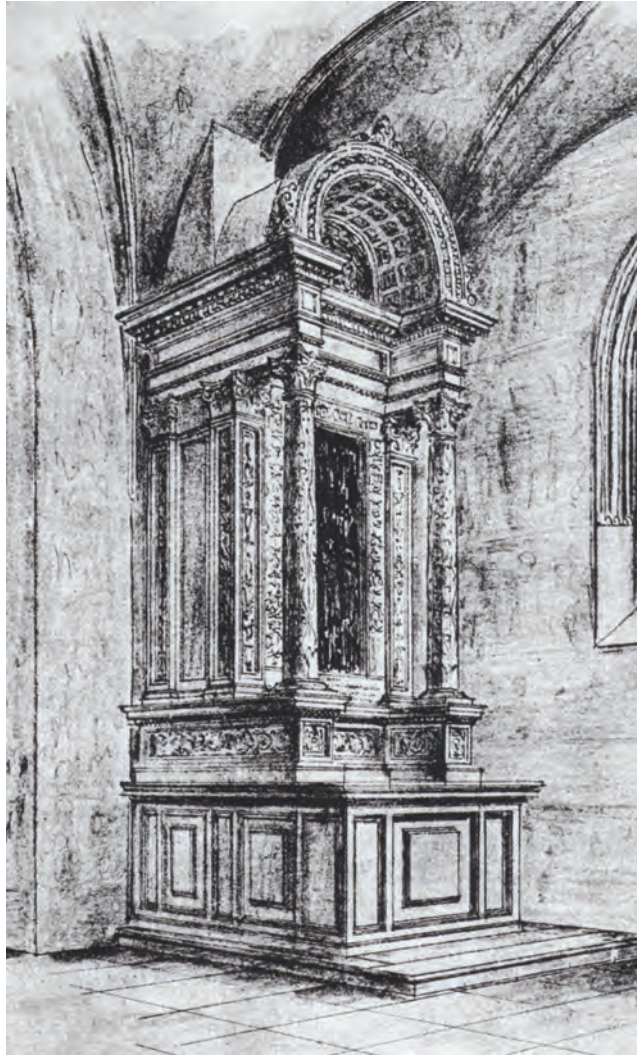
Il. 5b. Mistrz GA, oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, Buda, 1516.
Repr. wg Koroknay, *Magyar...*, 1973

Il. 6. Maciej z Przasnysza (Mistrz Główek Anielskich), oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, z superekslibrisem Piotra Wedelicjusza z Obornik, Kraków, 1523.

Fot. archiwalna. Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej

Il. 7. Hipotetyczna rekonstrukcja ołtarza z kaplicy Św. Trójcy przy katedrze na Wawelu, z fundacji Jakuba Wedelicjusza z Obornik, projekt: Bartłomiej Berrecci (?), realizacja: Jan Cini (?), 1521. Repr. wg *Złot, Sztuka...*, 2010

Il. 8. Miniaturowy ołtarzyk złotniczy, Włochy, XVI w.
Zbiory Muzeum Diecezjalnego w Płocku. Fot. A. Wagner

Il. 9a. Maciej z Przasnysza (Mistrz Główek Anielskich), oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, z superekslibrisem króla Zygmunta Starego, Kraków, 1532.
Fot. archiwalna. Zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie

Il. 9b. Maciej z Przasnysza (Mistrz Główek Anielskich), oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, wykonana dla Macieja Śliwnickiego, Kraków, około 1540. Zbiory Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Fot. A. Wagner

Il. 10. Intrologator anonimowy, oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, Kraków, 1533.
Fot. archiwalna. Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej

Il. 11. Intrologator anonimowy, oprawa z dekoracją w typie architektonicznym, Kraków, 1531 lub 1532. Fot. archiwalna. Zbiory Biblioteki Jagiellońskiej

Il. 12a–b. Monogramista ML (Maciej Długi *vel* Mathias Longinus [?]),
oprawy z dekoracją w typie architektonicznym, Poznań, 1540.
Zbiory Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie.
Repr. wg R. Franczak, *Warsztat...*, 2017; M. Muraszko, *Oprawy...*, 2017

Il. 13. Intrologator anonimowy, oprawa renesansowa z superekslibrisem napisowym karmelity Jakuba, Poznań, około 1560.
Fot. archiwalna. Zbiory Biblioteki Kórnickiej

jest ewolucja i różnicowanie się tego wzorca, idące przeważnie w kierunku komplikacji struktury architektonicznej, z wyraźniej wyodrębnioną podstawą, podporami, belkowaniem oraz tympanonem¹⁶. Wraz z nią wzbogaceniu ulegała dekoracja ornamentalna, w której coraz częściej posługiwano się wyspecjalizowanymi tłokami intrologatorskimi, imitującymi np. motywy trałek (z których „konstruowano” bogate, „rzeźbione” kolumny i pilastry) czy też detali gzymsowania. W obrębie tympanonu, gzymsów, jak również przelotu portalu wkomponowywano też motywy figuralne, na czele z personifikacją Fortuny i puttami dzierżącymi róg obfitości (il. 4)¹⁷.

Pod wpływem włoskim już u schyłku XV wieku wzorce te zaczęto stosować na Węgrzech. Przykładów dostarczają tu zwłaszcza oprawy *alla fiorentina*, powstałe w anonimowym warsztacie pracującym w Budzie m.in. dla króla Macieja Korwina¹⁸. Mimo katastrofального przetrzebieńca spuścizny węgierskiego intrologatorstwa na kontynuację owej formuły dekoracyjnej w drugiej dekadzie XVI wieku wskazują dwie oprawy, sporządzone w 1515 i 1516 roku w warsztacie anonimowego Mistra GA, działającego w Budzie (il. 5a–b)¹⁹. Oba dzieła cechują się przejrzystym

¹⁶ Z bogatej literatury np.: Taddeo De Marinis, *La legatura...*, t. II, nr kat. 1246, 1249, tabl. CCXI–Va, CCXVI–VII i in; Anthony Hobson, *Humanists...*, s. 154–158, il. 124–125, 138; Anthony Hobson, Leonardo Quaquarelli, *Legature bolognesi del Rinascimento*, Bologna 1998, s. 15–16, nr kat./il. 69, il. na frontyspisie; Federico i Livio Macchi, *Atlante...*, nr kat./tabl. 2–3; a w polskiej literaturze: Arkadiusz Wagner, *Nieznaną oprawą dla Jana Łaskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu. Przyczynek do badań nad italianizmem w intrologatorstwie polskim XVI wieku*, „Biblioteka” 2012, nr 16, s. 46, il. 11.

¹⁷ Tym ostatnim, charakterystycznym, motywem w obrębie dekoracji architektonicznej poświęcano osobną uwagę m.in. w: Maria Krynicka, *Les reliures polonaises à composition architecturale*, „Музей Примењене Уметности” 1974, Зборник 18, s. 78–79, il. 7a–b; też, *Elementy figuralne dekoracji polskich opraw książkowych i ich związki z grafiką w pierwszym trzydziestoleciu XVI wieku*. Komunikat, [w:] *Dawna książka i kultura. Materiały międzynarodowej sesji naukowej z okazji pięćsetlecia sztuki drukarskiej w Polsce*, Wrocław 1975, s. 181–183, il. 33–34; Federico i Livio Macchi, *Dizionario...*, s. 96–97, 387, il. nienum.

¹⁸ Z bogatej literatury np.: Ilse Schunke, *Vom Stil der Corvineneinbände*, „Gutenberg Jahrbuch” 1944, nr 49, s. 216–220, il. 8; Eva Sz. Koroknay, *Ateliers de reliure de la Renaissance en Hongrie, Exposition de reliures hongroises 1470–1520*, Musée des arts décoratifs de Hongrie, Budapest 1966–1967, nr kat. 56, tabl. XVIII; Otto Mazal, *Europäische Einbandkunst aus Mittelalter und Neuzeit*, Graz 1970, nr kat./il. 90; tenże, *Königliche Bücherliebe. Die Bibliothek des Matthias Corvinus*, Graz 1990, s. 69, 73, il. 30; Anthony Hobson, *Humanists...*, s. 154, il. 123.

¹⁹ Zob. np.: Eva Sz. Koroknay, *Magyar reneszáns könyvkötések*, Budapest 1973, nr kat. 22, il. 57; Maria Krynicka, *Les reliures...*, s. 77–78; Arkadiusz Wagner, *Prymas Maciej Drzewicki jako bibliofil*, Warszawa – Toruń – Poznań – Drzewica 2016, s. 43; tenże, *Superekslibris...*, s. 178; <https://polona.pl/item/legenda-aurea,MzQ2NzYwNw/711/#item>, skany nie num. (1 oraz 712) – górna i dolna okł. [dostęp: 19.07.2018].

układem dekoracji złożonej z ram ornamentalnych otaczających prostokątne zwierciadło, w którym mieści się schematyczny motyw portalu o ornamentalnej podstawie, ponadto przelot wypełniony zdobieniami floralno-geometrycznymi, ujęty przez zwielokrotnione podpory, nad nimi belkowanie oraz tympanon z ornamentalnymi archiwoltami. Całość dekoracji dopełniają drobniejsze motywy, regularnie rozmieszczone m.in. w bokach (tzw. pachach) łuku tympanonu oraz daty sporządzenia opraw, wyeksponowane na górnych okładzinach.

Pierwsze z opisanych dzieł mogło odegrać dużą rolę w przenikaniu i rozwinięciu się tego typu dekoracji w Krakowie²⁰. Wprawdzie, jak wykazała Maria Krynicka, tradycja opraw o późnogotyckiej dekoracji architektonicznej istniała w nim od pierwszych lat XVI wieku²¹. Jednocześnie jednak badaczka sformułowała hipotezę o pojawieniu się w drugiej dekadzie owego stulecia anonimowych dzieł krakowskich, w których motyw architektoniczny na okładzinach miał wybitnie włoską genezę²². W takiej atmosferze – być może już w 1515 roku – w ręce wybitnego bibliofila, kanclerza Krzysztofa Szydłowieckiego dostał się luksusowy kodeks *Legenda Aurea*, chroniony wyżej wymienioną oprawą węgierską²³. Pewne jest zaś, że najpóźniej od początku lat 20. XVI wieku Szydłowiecki był klientem dwóch wiodących introligatorów krakowskich: Stanisława z Białej *vel* Mistrza Medalionów oraz Macieja z Przasnysza *vel* Mistrza Główek Anielskich, nawiasem mówiąc, związanych ze słynnym stołecznym impresorem-humanistą, Hieronimem

²⁰ Pogląd ten jako pierwsza zaprezentowała Maria Krynicka, *Les reliures...*, s. 77–78. W wątpliwość poddał go Anthony Hobson (*Humanists...*, s. 158), co było, jak się wydaje, skutkiem niedocenienia przez badacza wagi wieloaspektowych związków polityczno-kulturalnych Polski i Węgier za czasów Jagiellonów. Słusznie wskazał on jednak na padewskie i bolońskie studia Polaków jako główne źródło zaopatrywania się w oprawy z dekoracją architektoniczną, będących później wzorcem dla prac polskich introligatorów.

²¹ Maria Krynicka, *Les reliures...*, s. 73–77, il. 1–4 (tamże dalsza literatura).

²² Tamże, s. 77, il. 5. Podobną dekorację ma inna, niedatowana oprawa tego samego mistrza, chroniąca druk z 1511 roku; zob.: Edmundas Laucevičius, *XV–XVIII a. knygy įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius 1976, nr kat./il. 310. Warto nadmienić, że ukazany na niej, dość okazały, motyw sowy znalazł się w 1528 roku na pięknej oprawie z dekoracją architektoniczną (zob. s. 97–98 i il. 10 niniejszego artykułu). Dzieło to jednak znacznie odbiega formalnie od prac zreprodukowanych w tekstach Krynickiej i Laucevičiusa, co świadczyć może albo o znacznej ewolucji formalno-stylowej jednego introligatora, albo o przejściu tłoka z motywem sowy do innej pracowni.

²³ Na temat możliwych okoliczności nabycia rękopisu przez Szydłowieckiego w: Jerzy Kieszowski, *Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki*, t. II, Poznań 1912, s. 334; Maria Krynicka, *Les reliures...*, s. 77–78; Anthony Hobson, *Humanists...*, s. 158; Arkadiusz Wagner, *Prymas...*, s. 43; tenże, *Superslibris...*, s. 177–179. O tym cymelium ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie również w: *Nad złoto droższe. Skarby Biblioteki Narodowej*, red. Halina Tchórzewska-Kabata, współpr. Maciej Dąbrowski, Warszawa 2000, s. 73, tabl. nienum.

Wietorem²⁴. Jak dowodzą relatywnie liczne, zachowane do dziś, dzieła obu rzemieślników, reprezentowali oni wybitnie renesansową orientację stylową, objawiającą się bogatym spektrum naśladownictw opraw włoskich o różnorodnych schematach dekoracji²⁵.

Italianizujące dzieła z dekoracją architektoniczną należą do najokazalszych i artystycznie najdojrzalszych w dorobku drugiego z mistrzów. Unaoczniają to choćby oprawy foliantów, jakie wykonał w latach 20. XVI wieku dla wybitnego bibliofila rodem z Wielkopolski, Piotra Wedelicjusza z Obornik. Bodaj najpiękniejsze egzemplarze takich dzieł, znajdujące się w Bibliotece Jagiellońskiej, powstały w 1523 roku; ich okładziny zdobi całkowicie złożona dekoracja, wyciśnięta w skórze z płatków kruszcu o dwóch odcieniach (il. 6)²⁶. Obie okładziny ukazują w obszernych zwierciadłach rodzaj portalu z wyraźnie zaakcentowaną podstawą, kolumnami o tralkowych trzonach, które podtrzymują poziomą belkę, a na niej zwieńczenie z półkolistym tympanonem ujętym przez kolumny, podtrzymujące belkowanie o zaznaczonych trzech strefach. W głównej części konstrukcji widnieje supereklibris bibliofila, a nad nim wizerunek jego patrona – św. Piotra. Nawiasem mówiąc, rozwiązanie to, nieodległe koncepcji ołtarzy poświęconych patronom fundatorów, upoważniałoby do postawienia kwestii relacji między takimiż oprawami Wedelicjusza a renesansowym ołtarzem, który w 1521 roku ufundował w katedrze wawelskiej jego brat Jakub²⁷. Dodajmy tylko, iż porównanie formy architektonicznej na oprawach z rekonstrukcją – niezachowanego – ołtarza wawelskiego zaskakuje skalą podobieństwa (il. 7). Jednocześnie okoliczność ta skłaniałaby do rozważenia potencjalnych relacji między architektoniczną formą dekoracji opraw ksiąg możnych bibliofilów a ich ewentualną działalnością fundatorską na polu ołtarzy. Zważywszy, iż akt fundacji ołtarza był przedsięwzięciem bardzo kosztownym, na które stać było wąskie grono pobożnych bibliofilów, istniałaby możliwość nawiązywania dekoracji opraw również do miniaturowych, złotniczych ołtarzyków domowych o charakterystycznej formie, wykonywanych

²⁴ Arkadiusz Wagner, *Introligatorzy...*, s. 77–78, 81, il. 2 (tamże dalsza bibliografia).

²⁵ Problem italianizmu w ich twórczości akcentowałem m.in. w: *Włoskie wpływy w polskim introligatorstwie XV–XVI wieku*, [w:] *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. Arkadiusz Wagner, Toruń 2015, s. 88–91, tabl. VI; *Introligatorzy...*, s. 73–92, il. 1–6, tabl. III (tamże dalsza literatura).

²⁶ *Poolse boekbindkunst 1400–1800. Uit de Jagiellonski Bibliotheek, Krakow*, Ewa Samenstelling Zwinogrodzka, Piotr Hordinski, Jan Storm van Leeuwen, en Haag 1990, nr kat./il. 73; Jan Storm van Leeuwen, *The golden age of bookbindings in Cracow, 1400–1600*, Kraków 2011, nr kat./il. 39; Arkadiusz Wagner, *Supereklibris...*, s. 205, tabl. VI; tenże, *Introligatorzy...*, s. 83–84.

²⁷ Mieczysław Zlat, *Sztuka polska. Renesans i manieryzm*, Warszawa 2010, s. 58, il. nienum.

wówczas w Italii (il. 8). Takie dzieła były bardziej dostępne renesansowym, polskim bibliofilom, szczególnie tym, którzy mieli w swych życiorysach żywsze kontakty z Italią.

Odkładając wątek *quasi*-ołtarza na oprawie do dalszej części artykułu, wróćmy do opraw krakowskich. Jak bowiem dowodzą zachowane artefakty, owa charakterystyczna formuła dekoracji okazała się bardzo popularna i żywotna. O uznaniu, jakie zyskała ona nawet wśród najwytrawniejszych bibliofilów z kręgów dworskich, świadczą choćby oprawy dla Jana Łaskiego Młodszeo z około 1530 roku²⁸ czy też piękne oprawy mszałów wykonane w 1532 roku przez Macieja z Przasnysza dla bpa Piotra Tomickiego oraz – jako dar tego hierarchy dla władcy – dla króla Zygmunta Starego (il. 9a)²⁹. Najpóźniejsze, znane mi, egzemplarze takich dzieł z warsztatu owego mistrza pochodzą z lat 40. XVI wieku (il. 9b)³⁰. Fakt ten ma istotne znaczenie w kontekście oprawy z Biblioteki Kórnickiej, dowodzi bowiem długotrwałej dostępności takich dzieł w ofercie najważniejszych pracowni krakowskich.

Istotnie, w międzyczasie wzorzec ten zaadaptowany został przez innych krakowskich mistrzów, którzy nie ograniczali się do kopiowania prac mistrza

---

²⁸ Z bogatej literatury, np.: Geoffrey D. Hobson, *Bindings in Cambridge Libraries*, Cambridge 1929, s. 64–65, tabl. nienum; Ilse Schunke, *Vom Stil der Corvineneinbände*, „Gutenberg Jahrbuch” 1944, nr 49, s. 219–220, il. 9; Bohumil Nuska, *Polski wpływ na formowanie się czeskiej renesansowej oprawy książkowej*, „Ze Skarbcza Kultury” 1964, z. 16, s. 157–158, il. 9–10; Anthony Hobson, *Humanists...*, s. 158; Otto Mazal, *Das Erbe der Antike im Schmuck des europäischen Einbandes*, „Bibliothek und Wissenschaft” 1996, t. 29, s. 191, 193; Henning P. Jürgens, *Johannes a Lasco. Ein Leben in Büchern und Briefen. Eine Ausstellung der Johannes a Lasco Bibliothek*, Wuppertal 1999, s. 136–141, kat/il. 2.3.1–2.3.3; Miriam M. Foot, *The Henry Davis Gift. A Collection of Bookbindings, Volume III. A Catalogue of South-European Bindings*, London – New Castle 2010, s. 491, il. na s. 490; Arkadiusz Wagner, *Nieznana...*, s. 44–46, il. 10; tenże, *Intrologatorzy...*, s. 84, tabl. III; a ostatnio: *Katalog druków XVI wieku z historycznej kolekcji Ossolineum*, red. Dorota Sidorowicz-Mulak, Wrocław 2017, tabl. 5.

²⁹ Ranga historyczna i artystyczna obu dzieł zyskała im spore zainteresowanie badaczy, np.: Rudolf Kotula, *Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarneckiego mieszczących się obecnie w „Baworowianum” we Lwowie*, Lwów 1929, nr kat. 1, tabl. nienum. po s. XV; Mieczysław Gębarowicz, *Na śladach polskich bibliotek królewskich*, „Roczniki Biblioteczne” 1970, R. XIV, z. 1–2, s. 123–127, il. 1–3; Maria Krynicka, *Les reliures...*, s. 78–79, il. 6, 7a; Vincas Kisauskas, *Lietuvos knygos ženklai 1518–1918*, Vilnius 1984, nr kat./il. 885; *Oprawy polskie. Wystawa zorganizowana przez Bibliotekę Narodową i Oddział Warszawski Towarzystwa Przyjaciół Książki, listopad–grudzień 1987*, red. Andrzej Żółtowski, Warszawa 1987, nr kat. 23, il. 3; Anthony Hobson, *Humanists...*, s. 158, il. 126; a w ostatnich latach: Arkadiusz Wagner, *Prymas...*, s. 34–35, il. 14a–b; tenże, *Supereklibris...*, s. 145, 210; tenże, *Intrologatorzy...*, s. 80–81, il. 3a.

³⁰ Kazimierz Rulka, *Supereklibrisy w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Studia Włocławskie” 2003, nr 6, s. 532–533; Arkadiusz Wagner, *Włoskie wpływy...*, s. 90, tabl. VI; tenże, *Supereklibris...*, s. 207–208, il. 54d; tenże, *Intrologatorzy...*, s. 85.

Macieja, ale też – jak się wydaje – czerpali bezpośrednio z rozwiązań włoskich. Wskazuje na to oprawa z 1533 roku, wykonana przez anonimowego introligatora z bliskiego kręgu Stanisława z Białej i Macieja z Przasnysza (il. 10)³¹. W bogactwie jej dekoracji wybijają się czytelność elementów struktury architektonicznej głównego motywu, współlistniejąca z mnogością użytych ornamentów i drobniejszych ozdobników, z polotem rozdysponowanych w obrębie „konstrukcji”. Nietypowa dla polskich opraw tego rodzaju jest podstawa konstrukcji – z wydatnymi profilowaniami po bokach i plecionkowym wypełnieniem; takie rozwiązania znane są zaś z dzieł włoskich³².

Szczególnie interesująca, z racji podobieństwa do dzieł poznańskich, jest oprawa innego anonimowego mistrza krakowskiego, sporządzona w 1531 lub 1532 roku (il. 11)³³. Zasadnicza dekoracja górnej okładziny składa się w niej z koncentrycznych ram radełkowych z ornamentami oraz naprzemiennych pustych listew, do których w górnej części dochodzi dwuwersowy napis. Jednakże wewnętrzna rama ornamentalna, bezpośrednio otaczająca zwierciadło, przekształca się u góry w półkolisty tympanon, wydzielony poziomą belką z datą wykonania dzieła i zamknięty w pachach motywami główek anielskich. Pośrodku głównej „kondygnacji” struktury widnieje okrągły medalion z – niezwykle popularnym wśród introligatorów krakowskich – przedstawieniem św. Anny Samotrzec. W tymponie odpowiada mu okrągły medalion ornamentalny, utworzony z czterech wycisków tłoka arabskiego. Dekorację dolnej okładziny ograniczono wyłącznie do naprzemiennych ram ornamentalnych i pustych listew.

Niewątpliwie pod wpływem krakowskim, najpóźniej w 1540 roku, dekoracja architektoniczna pojawiła się w repertuarze introligatorstwa poznańskiego. Dowodem na to są przywołane na wstępie oprawy dwutomowego druku z 1538 roku, wedle niedawnych hipotez wykonane w pracowni Macieja Długiego *vel* Mathiasa Longinusa (il. 12a–b). Górne okładziny tych dzieł pokrywa złocona i srebrzona (lub złocona w dwóch odcieniach) dekoracja, oparta na bardzo podobnych założeniach kompozycyjnych: radełkowa ornamentalna rama otacza pokaźne

³¹ Reprodukacja g. okł. tego dzieła w: Jerzy Zathy, Anna Lewicka-Kamińska, Leszek Hajdukiewicz, *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*, t. I, 1364–1775, red. Ignacy Zarębski, Kraków 1966, il. 15.

³² Być może wzorcową oprawę przedłożył introligatorowi właściciel księgi, którym mógł być np. któryś z legatów papieskich (na co wskazuje – niestety niezidentyfikowany – supereklibris w centrum oprawy).

³³ Sygn. BJ: Cim. 7291 III; zob. też Anna Lewicka-Kamińska, *Z dziejów staropolskiej oprawy książkowej*, rękopisy i maszynopisy, bez daty (przed 1980), sygn. BJ: Przyb. 80/80, k. nienum.

zwierciadło, w którym dolną połowę zajmuje mniejsza, niemal kwadratowa, rama³⁴. Większą część jej zwierciadła zajmuje wycisk plakiety i okrągłego medalionu (odpowiednio: pierwsze i drugie dzieło) z wizerunkiem świętego (Jakuba Starszego oraz Jerzego); od góry i dołu ramę ujmują listwy z napisami dotyczącymi numeru tomu i daty wykonania oprawy. Tym, co przesądza o zakwalifikowaniu obu kompozycji do kategorii architektonicznych, jest dekoracja górnych połów zwierciadła. Bezpośrednio nad listwą z napisem – stanowiącą tu niejako belkę lub gzyms – znajduje się osobliwy fryz, złożony z łuków gotyckich pokrytych żabkami (czołgankami) i wzbogacony trójliściami. Nadmienmy, że łuki utworzone są z równoległe wyciśniętych tłoków, jakie powszechnie stosowano w introligatorstwie późnogotyckim do tworzenia tzw. wzoru owocu granatu (określanego też wzorem pędu ruty). Powyżej fryzu ukształtowane są dwa warianty tympanonu, z których ten na pierwszym tomie ma formę trójlistną, zaś drugi formę półkolistą. Na „ścianie” tympanonu rozmieszczono potrójne główki anielskie (tom pierwszy) oraz supereklibris herbowy ujęty przez takowe główki (tom drugi); całość kompozycji dopełniają u góry drobniejsze motywy dekoracyjne oraz napis tytułowy. W obu przypadkach dekoracja dolnej okładziny jest znacznie skromniejsza, oparta na formule ram radełkowych i listew z małymi ozdobnikami.

Z powyższego opisu wynika zatem, iż ogólny schemat dekoracji obu prac z 1540 roku jest bardzo zbliżony do egzemplarza Biblioteki Kórnickiej. Składa się na niego dwudzielna kompozycja z ramą otaczającą wizerunek świętego, nad którą znajduje się tympanon. Zasadnicza różnica między nimi sprowadza się do pierwiastka gotyckiego, jaki pokutuje jeszcze w dekoracji dzieł z 1540 roku. Fakt ten daje się wyjaśnić w pierwszej kolejności trwaniem ówczesnej sztuki, w tym zwłaszcza architektury i rzeźby architektonicznej, Poznania w tradycji późnogotyckiej. Nie licząc skromnych form arkad podcieni domków budniczych na rynku (1535 r.), nowatorskie formy renesansowe w postaci portali i arkad pojawiały się w przestrzeni miasta dopiero od przełomu lat 40. i 50. XVI wieku (portal wjazdowy do pałacu Górków – 1548 r., loggie ratusza – lata 1550–1560)³⁵. Renesansowa architektura ołtarzowa nie zakorzeniła się tu w ogóle, zdominowana anachroniczną tradycją retabulów szafiastych. Z kolei artystyczne importy, w postaci

³⁴ Szczegółowe opisy obu opraw w: Michał Muraszko, *Oprawy...*, s. 110–114, 121–122, il. 1–2a–f; Radosław Franczak, *Warsztat...*, s. 125–145, tabl. VI, tabela 1–2.

³⁵ Z opracowań syntetycznych np.: Irena Jakimowiczówna, Eugeniusz Linette, *Architektura*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. I, *Do roku 1793*, red. Jerzy Topolski, Poznań 1969, s. 615–627; Janusz Kębłowski, *Rzeźba*, [w:] tamże, s. 638–647.

renesansowych nagrobków biskupów Lubrańskiego i Izdbieńskiego, miały formy zbyt odległe od typowych schematów dekoracji architektonicznej na oprawach, by móc oddziaływać na koncepcje intrologatorów i ich zleceniodawców. Wobec braku stosownych badań niewiadomy pozostaje wpływ włoskich kodeksów i druków humanistycznych, luźnej grafiki o włoskiej proweniencji, tudzież innych wyrobów rzemiosł artystycznych rodem z Italii (w tym opraw książkowych) na lokalną sztukę³⁶. W konsekwencji, formy renesansowe oddziaływały na wyobraźnię poznańskich bibliofilów prawdopodobnie znacznie słabiej niż w stolicy państwa, co musiało mieć przełożenie na ich oczekiwania wobec intrologatorów. Z powyższym ściśle wiązało się silniejsze niż w Krakowie osadzenie tutejszych intrologatorów (jak i wszelkich innych rzemieślników) w tradycji gotyckiej. Skutkowało to trudniejszym przelamywaniem długotrwałych formuł zdobniczych, a tym samym powolniejszym zastępowaniem starych narzędzi narzędziami z nowatorskimi motywami i ornamentami. Niezależnie od owych uwag, przyjąć należy, iż opisane oprawy z 1540 roku stanowiły podwalinę pod dalszy rozwój renesansowych form architektonicznych w poznańskim intrologatorstwie.

Wyrazem tego jest stylowo dojrzałe – i bezsprzecznie późniejsze – dzieło ze zbiorów kórnickich. Wprawdzie intrologator nie pozostawił na nim daty wykonania, jednak określeniu czasu jego powstania służą inne przesłanki. Kluczowa wśród nich jest data wydrukowania mszału – 1555 rok. Nie mniej znaczące są dane dotyczące pierwotnego właściciela księgi, zawarte w jego superekslibrisie. Na podstawie herbu oraz towarzyszących mu sygli stwierdzić można ponad wszelką wątpliwość, że był nim Stanisław Warszewicki (*1527 †1591), znany głównie jako „po Skardze najbardziej wpływowa osobistość Zakonu [jezuitów]”³⁷ w Rzeczypospolitej schyłku XVI wieku, a wcześniej m.in. sekretarz króla Zygmunta Augusta³⁸. Dla odtworzenia losów jego woluminu istotniejszy jest fakt powołania

³⁶ O napływie książkowych, malarskich i rzemieślniczych *italiców* do Poznania w dobie odrodzenia świadczy np. wzmianka archiwalna z 1559 roku, mówiąca o Janie Iwieńskim, który „sprowadził [...] dwie skrzynie ksiąg z Włoch”, ponadto parę przedmiotów codziennego użytku oraz „imago quedam”, por. Witold Maisel, *Materiały do historii malarstwa i rzeźby w Poznaniu*, [w:] *Studia Renesansowe*, t. I, red. Michał Wałicki, Wrocław 1956, s. 370.

³⁷ Michał Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*, t. XXX, Płock 1910, s. 339 (tamże cytaty przytoczone za wcześniejszymi źródłami).

³⁸ Dane biograficzne dot. Warszewickiego m.in. w: Jan Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, Gniezno 1883, s. 226–237; Michał Nowodworski, *Encyklopedia...*, s. 334–339; Stanisław Bednarski, *Stanisław Warszewicki. Studium z dziejów Kościoła w Polsce XVI w.*, Kraków 1938; tenże, *Stanisława Warszewickiego pochodzenie, młodość, studia w Wittenberdze i Padwie*, [w:] *Studia z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1949; zob. też: Ludwik Grzebień SJ, *Ency-*

Warszewickiego przez ostatniego Jagiellona w 1554 roku na kanclerza w kapitule poznańskiej, a w 1558 roku na scholastyka gnieźnieńskiego. Mimo rozlicznych obowiązków u boku króla Warszewicki przybył do Gniezna w 1562 roku i zaangażował się w życie kapituły gnieźnieńskiej oraz tamtejszej szkoły katedralnej. W późniejszych latach włączył się w akcję sprowadzania do Polski jezuitów, co pociągało za sobą długotrwałą nieobecność w Wielkopolsce. Wiadomo, że w 1566 roku przebywał w Braniewie w związku z instalowaniem tam kolegium Towarzystwa Jezusowego, zaś w 1567 roku wstąpił do nowicjatu jezuickiego. Na 1570 rok przypadło objęcie przez niego stanowiska rektora kolegium jezuickiego w Wilnie, które zajmował przez dziesięć lat. Podróżował wówczas głównie do Warszawy i Łowicza, zaś w latach 1574–1584 także do Szwecji. W latach 80. XVI wieku był zaangażowany w utworzenie kolegium jezuickiego w Lublinie oraz w poselstwo do Mołdawii, skąd wrócił do Lublina. Obrany w 1587 roku prokuratorem prowincji polskiej jezuitów, wyjeżdżał do Rzymu, skąd wracając w 1591 roku, zatrzymał się w Krakowie i tam zmarł podczas zarazy.

Z zarysowanej biografii właściciela księgi wynika więc, że okoliczności sprzyjające nabyciu *Mszału gnieźnieńskiego* trwały dość krótko, bo między 1554 (a właściwie 1555 jako datą wydania druku) a 1566 rokiem. Ku zawężeniu owego czasu do 1558 roku skłaniają sygły jego tytułatury, odnoszące się wyłącznie do funkcji kanonika poznańskiego, a nie scholastyka gnieźnieńskiego. Dopuszczalna wydaje się jednak możliwość, że Warszewicki, nabywając księgę do użytku w Gnieźnie, ograniczył się z niewiadomego względu do podania tylko pierwszego członu swej tytułatury. Zapewne do śmierci pierwotnego właściciela książka pozostawała w Wielkopolsce (w bibliotece kapitulnej w Gnieźnie lub Poznaniu?), by ostatecznie opuścić krąg biblioteki kościelnych. Odtworzenie jej losów sprzed włączenia do zbiorów Biblioteki Kórnickiej utrudnia brak innych znaków lub wpisów własnościowych (takowe być może znajdowały się na przedniej, niezachowanej, wyklejce).

Określiwszy czas nabycia druku oraz oddania go do oprawy przez Warszewickiego, warto postawić kwestię wyboru takiej, a nie innej formy dekoracji okładek. Pamiętać bowiem należy, że stanowiło to wypadkową oczekiwań właściciela księgi oraz możliwości introligatora (w zakresie inwencji, opanowania techniki oraz zasobu odpowiednich materiałów i narzędzi). W omawianym przypadku niewątpliwie decydujący głos należał do zleceniodawcy, za czym przemawia odosobnienie

---

klopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995, Kraków 1996, s. 725; *Encyklopedia katolicka*, t. XX, Lublin 2014, s. 258 (w trzech ostatnich tekstach dalsza literatura).

kompozycji dekoracji oprawy na tle standardowej oferty ówczesnych introligatorów w Poznaniu. Dodać do tego trzeba nadzwyczajne koszty realizacji takiego dzieła, wynikające ze skomplikowania projektu, użycia wielu narzędzi oraz sporej ilości wysokogatunkowego kruszcu na złocenia (tzw. feingoldu odpornego na czernienie, typowego dla złocenń tzw. szlaggoldem z dużą domieszką srebra). Zauważmy zresztą, iż wymagająca większego nakładu pracy i bogatych złocenń kompozycja architektoniczna znalazła się jedynie na górnej okładzinie.

Jak mamy prawo przypuszczać, o wyborze architektonicznej kompozycji górnej – bardziej „ekspozycyjnej” – okładziny zadecydował ekskluzywny, a zarazem dostojny charakter takiej dekoracji, pozwalający na manifestację głębokiej pobożności właściciela. Wyrażała się ona poprzez introligatorską imitację renesansowego ołtarza z dwoma przedstawieniami religijnymi o katolickiej wymowie, wzorowanego na włoskich bądź italianizujących dziełach w wielkiej lub małej skali. Wbrew pozorom, takie rozwiązanie było bliskie mentalności późnośrednio-wiecznych i nowożytnych użytkowników ksiązek, na co dowodów dostarczają niezliczone ryciny i rysunki dewocyjne, wklejane na wewnętrzną część opraw (dziś już najczęściej z nich wypreparowane)³⁹. Powszechna praktyka kolorowania takich dzieł czyniła z nich namiastki świętych obrazów, a nawet retabulów ołtarzowych, o czym świadczyć może rysunek późnogotyckiego tryptyku wklejony na wewnętrzną część oprawy inkunabułu ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu⁴⁰. Przeniesienie kompozycji tego rodzaju na zewnętrzną część oprawy sprawiało, że jej przekaz ideowy stawał się nieporównywalnie dostępniejszy, a jednocześnie uszlachetniający swą formą cały wolumin.

Oczywiście, nie każdy nabywca interesującego nas *Mszału gnieźnieńskiego* musiał decydować się na takie rozwiązanie. Inne egzemplarze tego dzieła, znajdujące się np. w Bibliotece Kórnickiej⁴¹ czy Bibliotece Raczyńskich⁴², mają odmienną

³⁹ Por. np.: Isa Fleischmann, *Metallschnitt und Teigdruck. Technik und Entstehung zur Zeit des frühen Buchdruck*, Mainz 1998, s. 51–64; Stephan Brakensiek, *Vom „Theatrum mundi” zum „Cabinet des Estampes”. Das Sammeln von Druckgraphik in Deutschland 1564–1821*, Hildesheim – Zürich – New York 2003, s. 274–275.

⁴⁰ Katarzyna Krzak, *Zagadka tryptykowego obrazka znalezionej w inkunabule*, „Biblioteka” 1998, nr 2, s. 55–60, il. nienum.; Wiesław Wydra, *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, Poznań 2002, nr kat. 94; Arkadiusz Wagner, *Uwagi o znakach własnościowych z drugiej połowy XV i pierwszej ćwierci XVI wieku*, „Biblioteka” 2013, nr 17, s. 11–15, il. 2a–b.

⁴¹ Sygn. BK: Cim F 4108; zob. Kazimierz Piekarski, *Katalog...*, nr 938 (egz. pierwszy).

⁴² Sygn. Biblioteki Raczyńskich: IV. F. c. 12; zob. też Marianna Czapnik, *Oprawy poznańskiego Monogramisty MC*, [w:] *Tegumentologia...*, s. 149.

dekorację, i to mimo oprawienia ich w podobnym czasie w Poznaniu: okładziny pierwszego z woluminów pokrywają zestandaryzowane ramy radełkowe i naprzemienne listwy, na drugim zaś znajduje się bogatsza, częściowo złożona dekoracja, z plakiętą o motywie religijnym pośrodku zwierciadła górnej okładziny.

Godne podkreślenia jest, że oba przywołane woluminy oprawiono w pracowni poznańskiego anonimowego rzemieślnika, określanego jako Monogramista MC, co potwierdzają radełkowania z takimż monogramem⁴³. Jednakże analiza porównawcza narzędzi użytych na licznych pracach owego mistrza z narzędziami wykorzystanymi do dekoracji oprawy kórnickiej wskazuje na jej sporządzenie w innej pracowni. Istotnie, wyciski charakterystycznego radełka z puttami, radełka z postaciami biblijnymi czy też plakiety z Dawidem odnajdujemy np. na dziełach anonimowego introligatora pracującego około 1560 roku dla poznańskich karmelitów (w zbiorach Biblioteki Kórnickiej, il. 13)⁴⁴ oraz Pawła Sarbina (w zbiorach Biblioteki PTPN w Poznaniu)⁴⁵. Znamienne jest jednak, że oba dzieła ozdobiono wedle typowego schematu ram radełkowych i pustych listew, otaczających zwierciadło z prostokątną, złożoną plakiętą. Niemniej pewne pokrewieństwo w koncepcji dekoracji zwierciadła występuje między oprawą *Mszału* oraz oprawą dla Sarbina (w drugim przypadku plakiętę otacza złożona ramka radełkowa z puttami, wzbogacona od wewnątrz charakterystycznymi, powtarzającymi się w obu dziełach, ozdobnikami floralnymi).

Kim był anonimowy twórca oprawy, trudno obecnie ustalić. Co prawda, dzięki przedwojennym badaniom Marii Świeżawskiej (Wojciechowskiej), wiadomo, iż w latach 50.–60. XVI wieku działało w Poznaniu około piętnastu introligatorów⁴⁶, wciąż jednak nie sposób przypisać każdemu z nich określonego zestawu narzędzi oraz rozwiązań techniczno-materiałowo-dekoracyjnych. Wyzwanie to okazuje się szczególnie żmudne wobec potwierdzonej w źródłach praktyki wymieniania

⁴³ O działalności tego wciąż zagadkowego introligatora m.in. w: Maria Krynicka, *Oprawy książkowe z herbami ostatnich Jagiellonów w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie” 1980, t. 12, s. 39, przyp. 70; Marianna Czapnik, *Księgozbiór...*, s. 88–91, nr kat. 19, 24, 41 i in., il. 5–8; Alodia Kawecka-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 96; Arkadiusz Wagner, *Introligatorstwo...*, s. 79–81, il. 3a(c); Marianna Czapnik, *Oprawy...*, s. 133–166, il. 1–3c, tabl. IX (tamże dalsza bibliografia).

⁴⁴ Sygn. PAN BK: Inc. Qu 67–71; zob. też: Arkadiusz Wagner, *Superekslibris...*, s. 307, il. 132.

⁴⁵ Sygn. PTPN: 102265. III – 102266. III; zob. też: <https://ptpn.locloud.pl/items/show/4739> [dostęp: 17.08.2018].

⁴⁶ Maria Świeżawska, *Introligatorzy...*, s. 71–89.

narzędzi między intrologatorami, nie mówiąc o ich przechodzeniu z warsztatu do warsztatu drogą zakupów i spadków⁴⁷.

Niezależnie od wątpliwości natury atrybucyjnej scharakteryzowana oprawa *Missale Gnesnense* ze zbiorów kórnickich stanowi czytelny dowód obecności nurtu włoskiego w poznańskim zdobnictwie intrologatorskim doby odrodzenia. W świetle dotąd rozpoznanego materiału zabytkowego dzieło to jawi się jako najpóźniejszy – bo powstały między połową szóstej i połową siódmej dekady XVI wieku – przykład polskiej oprawy renesansowej o dekoracji architektonicznej. Dowodzi też, że choć owa charakterystyczna formuła kompozycyjna pojawiła się w repertuarze poznańskich intrologatorów około dwudziestu lat później niż w Krakowie, to jednocześnie okazała się bardziej żywotna. Przetrwała bowiem przynajmniej kilkanaście lat dłużej niż w znanych obecnie dziełach krakowskich. Tym samym interesujące nas dzieło stanowi kolejny dowód współlistnienia nurtu włoskiego i niemieckiego w szesnastowiecznym intrologatorstwie Poznania.

BIBLIOGRAFIA (WYBÓR)

Rękopis i maszynopis

Lewicka-Kamińska Anna, *Z dziejów staropolskiej oprawy książkowej*, rękopisy i maszynopisy, bez daty (przed 1980), BJ, sygn. Przyb. 80/80; 115/80.

Publikacje drukowane

Alexander Jonathan James G., *Italian Renaissance illuminations*, New York 1977.

Bednarski Stanisław, *Stanisław Warszewicki. Studium z dziejów Kościoła w Polsce XVI w.*, Kraków 1938.

Bednarski Stanisław, *Stanisława Warszewickiego pochodzenie, młodość, studia w Wittenberdze i Padwie*, [w:] *Studia z dziejów kultury polskiej*, red. Henryk Barycz, Warszawa 1949.

Brakensiek Stephan, *Vom „Theatrum mundi” zum „Cabinet des Estampes”. Das Sammeln von Druckgraphik in Deutschland 1564–1821*, Hildesheim – Zürich – New York 2003.

Czapnik Marianna, *Księgozbiór rodziny Krzysztoporskich. Z dziejów renesansowych bibliotek szlacheckich*, [w:] *Kolekcje historyczne. Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku*, t. II, Warszawa 2009, s. 17–133.

Czapnik Marianna, *Oprawy poznańskiego Monogramisty MC*, [w:] *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. Arkadiusz Wagner, Toruń 2015, s. 133–166.

Encyklopedia katolicka, t. XX, Lublin 2014.

Encyklopedia wiedzy o książce, Wrocław – Warszawa – Kraków 1971.

⁴⁷ Taż, *Intrologatorzy...*, s. 79, 83.

- d'Essling Victor Masséna, *Les livres a figures Vénitiens de la fin du XVe siècle at du commencement du XVIe, Première partie*, t. I, Florence – Paris 1907; t. II, Florence – Paris 1908.
- Fleischmann Isa, *Metallschnitt und Teigdruck. Technik und Entstehung zur Zeit des frühen Buchdruck*, Mainz 1998.
- Foot Miriam M., *The Henry Davis Gift. A Collection of Bookbindings, Volume III. A Catalogue of South-European Bindings*, The British Library and Oak Knoll Press 2010.
- Franczak Radosław, *Supereklibrisy dwóch renesansowych bibliofilów na oprawach inkunabułów z dawnej biblioteki benedyktynów w Lubiniu* [w druku].
- Franczak Radosław, *Warsztat Introligatora ML na podstawie zbiorów Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, [w:] *Introligatorzy i ich klienci*, red. Arkadiusz Wagner, współpraca Iwona Imańska, Teresa Szymorowska, Toruń 2017, s. 125–145.
- Gębarowicz Mieczysław, *Na śladach polskich bibliotek królewskich*, „Roczniki Biblioteczne” 1970, R. XIV, z. 1–2, s. 113–137.
- Grzebień Ludwik SJ, *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków 1996.
- Hobson Anthony, *A group of Venetian fifteenth century bindings*, „Einband Forschung” 1999, z. 4, s. 2–5.
- Hobson Anthony, *Humanists and Bookbinders*, New York – Port Chester – Melbourne – Sydney 1989.
- Hobson Anthony, Quaquarelli Leonardo, *Legature bolognesi del Rinascimento*, Bologna 1998.
- Hobson Geoffrey D., *Bindings in Cambridge Libraries*, Cambridge 1929.
- Jakimowiczówna Irena, Linette Eugeniusz, *Architektura*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. I, *Do roku 1793*, red. Jerzy Topolski, Poznań 1969, s. 615–638.
- Jürgens Henning P., *Johannes a Lasco. Ein Leben in Büchern und Briefen. Eine Ausstellung der Johannes a Lasco Bibliothek*, wyd. foedus 1999.
- Katalog druków XVI wieku z historycznej kolekcji Ossolineum*, red. Dorota Sidorowicz-Mulak, Wrocław 2017.
- Kawecka-Gryczowa Alodia, *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988.
- Kęłbowski Janusz, *Rzeźba*, [w:] *Dzieje Wielkopolski*, t. I, *Do roku 1793*, red. Jerzy Topolski, Poznań 1969, s. 638–664.
- Kieszkowski Jerzy, *Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki*, t. II, Poznań 1912.
- Kisarauskas Vincas, *Lietuvos knygos ženklai 1518–1918*, Vilnius 1984.
- Koroknay Eva Sz., *Ateliers de reliure de la Renaissance en Hongrie, Exposition de reliures hongroises 1470–1520*, Musée des arts décoratifs de Hongrie, Budapest 1966–1967.
- Koroknay Eva Sz., *Magyar reneszáns könyvkötések*, Budapest 1973.
- Korytkowski Jan, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, Gniezno 1883.
- Kotula Rudolf, *Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarneckiego mieszczących się obecnie w „Baworovianum” we Lwowie*, Lwów 1929.
- Krzak Katarzyna, *Zagadka tryptykowego obrazka znalezionej w inkunabule*, „Biblioteka” 1998, nr 2, s. 55–60.
- Krynicka Maria, *Elementy figuralne dekoracji polskich opraw książkowych i ich związki z grafiką w pierwszym trzydziestolecu XVI wieku. Komunikat*, [w:] *Dawna książka i kultura. Materiały*

- międzynarodowej sesji naukowej z okazji pięćsetlecia sztuki drukarskiej w Polsce, Wrocław 1975, s. 169–183.
- Krynicka Maria, *Les reliures polonaises à composition architecturale*, „Музей Примењене Уметности” 1974, t. 18, s. 73–79.
- Krynicka Maria, *Oprawy książkowe z herbami ostatnich Jagiellonów w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie” 1980, t. 12, s. 23–59.
- Laucevičius Edmundas, *XV–XVIII a. knygu įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius 1976.
- van Leeuwen Jan Storm, *The golden age of bookbindings in Cracow, 1400–1600*, Kraków 2011.
- Lewicka-Kamińska Anna, *Rzut oka na rozwój oprawy książkowej w Krakowie*, „Roczniki Biblioteczne” 1972, R. XVI, z. 1–2, s. 49–68.
- Macchi Federico i Livio, *Atlante della legatura italiana. II. Rinascimento (XV–XVI secolo)*, Milano 2007.
- Macchi Federico i Livio, *Dizionario illustrato della legatura*, Milano 2002.
- De Marinis Taddeo, *La legatura artistica in Italia nei secoli XV e XVI*, t. II, Firenze 1960; t. III, Firenze 1960.
- Maisel Witold, *Materiały do historii malarstwa i rzeźby w Poznaniu*, [w:] *Studia renesansowe*, t. I, red. Michał Walicki, Wrocław 1956.
- Mazal Otto, *Das Erbe der Antike im Schmuck des europäischen Einbandes*, „Bibliothek und Wissenschaft” 1996, t. 29, s. 172–199.
- Mazal Otto, *Europäische Einbandkunst aus Mittelalter und Neuzeit*, Graz 1970.
- Mazal Otto, *Königliche Bücherliebe. Die Bibliothek des Matthias Corvinus*, Graz 1990.
- Miniatura fiorentina del Rinascimento 1440–1525*, a cura di Annarosa Garzelli, t. II, Firenze 1985.
- Muraszko Michał, *Oprawy trzech ksiąg opata trzemeszeńskiego Aleksandra Mielińskiego*, [w:] *Introligatorzy i ich klienci*, red. Arkadiusz Wagner, współpraca Iwona Imańska, Teresa Szymorowska, Toruń 2017, s. 109–124.
- Nad złoto droższe. Skarby Biblioteki Narodowej*, red. Halina Tchórzewska-Kabata, współpr. Maciej Dąbrowski, Warszawa 2000.
- Nowodworski Michał, *Encyklopedia kościelna*, t. XXX, Płock 1910.
- Nuska Bohumil, *Polski wpływ na formowanie się czeskiej renesansowej oprawy książkowej*, „Ze Skarbca Kultury” 1964, z. 16, s. 132–187.
- Obreński Andrzej, *Oprawy książek należących do przechowywanej w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej Volsziany*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1991, t. 41, s. 133–145.
- Oprawy polskie. Wystawa zorganizowana przez Bibliotekę Narodową i Oddział Warszawski Towarzystwa Przyjaciół Książki, listopad–grudzień 1987*, red. Andrzej Żółtowski, Warszawa 1987.
- Piekarski Kazimierz, *Katalog Biblioteki Kórnickiej*, t. I, *Polonica XVI-go wieku, Część Pierwsza*, Kórnik 1929.
- Piekarski Kazimierz, *Książka w Polsce XV i XVI wieku*, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s. 352–384.
- Pilichowski Czesław, *Z dziejów produkcji, handlu i kultury książki w Poznaniu u schyłku XVI w.*, „Studia Poznańskie” 1954, cz. 2, s. 39–80.
- Pokora Piotr, Muraszko Michał, *Skarby drukarstwa i introligatorstwa ze zbiorów dawnej Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie. Katalog wystawy w Bibliotece Raczyńskich, Poznań 5–30 maja 2015*, Poznań – Gniezno 2015.

- Poelse boekbindkunst 1400–1800. Uit de Jagiellonki Bibliothek, Krakow*, Ewa Samenstelling Zwino-
grodzka, Piotr Hordinski, Jan Storm van Leeuwen, en Haag 1990.
- Rulka Kazimierz, *Superekslibrisy w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku*,
„Studia Włocławskie” 2003, nr 6, s. 527–557.
- Schunke Ilse, *Venezianische Renaissanceebände*, [w:] *Studi di bibliografia e di storia. In onore di
Tammaro De Marinis*, t. IV, Verona 1964, s. 123–200.
- Schunke Ilse, *Vom Stil der Corvineneinbände*, „Gutenberg Jahrbuch” 1944, t. 49, s. 216–220.
- Smith Margareth M., *The title-page, its early development 1460–1510*, London – New Castle 2000.
- Szejwowska Helena, *Książka drukowana XV–XVIII wieku. Zarys historyczny*, Wrocław – Warszawa
1975.
- Świeżawska Maria, *Introligatorzy poznańscy w wieku XVI*, „Exlibris” 1925, t. VII, z. 1, s. 71–89.
- Wagner Arkadiusz, *Inkunabuł w oprawie z superekslibrisami biskupa Jana Lubrańskiego na tle intro-
ligatorstwa krakowskiego i poznańskiego końca XV – początku XVI wieku*, „Archiwa, Biblioteki
i Muzea Kościelne” 2014, t. 102, s. 301–325.
- Wagner Arkadiusz, *Introligatorstwo poznańskie jako historyczno-artystyczna terra incognita*, [w:]
Sztuka w Wielkopolsce, red. Michał Błaszczczyński et al., Poznań 2013, s. 68–86.
- Wagner Arkadiusz, *Nieznana oprawa dla Jana Łaskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu*.
Przyczynek do badań nad italianizmem w introligatorstwie polskim XVI wieku, „Biblioteka” 2012,
nr 16, s. 23–57.
- Wagner Arkadiusz, *Poznańskie radełko jagiellońskie z lat czterdziestych XVI wieku. Problem treści ide-
owo-politycznych i wzorów ikonograficznych*, „Roczniki Biblioteczne” 2012, R. LVI, , s. 83–111.
- Wagner Arkadiusz, *Prymas Maciej Drzewicki jako bibliofil*, Warszawa – Toruń – Poznań – Drzewica
2016.
- Wagner Arkadiusz, *Superekslibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do
połowy XVII wieku*, Toruń 2016.
- Wagner Arkadiusz, *Uwagi o znakach własnościowych z drugiej połowy XV i pierwszej ćwierci XVI
wieku*, „Biblioteka” 2013, nr 17, s. 7–35.
- Wagner Arkadiusz, *Włoskie wpływy w polskim introligatorstwie XV–XVI wieku*, [w:] *Tegumentologia
polska dzisiaj*, red. Arkadiusz Wagner, Toruń 2015, s. 81–106.
- Wisłocki Wiesław, *Incunabula typographica Bibliothecae Universitatis Jagiellonicae Cracoviensis*,
Cracoviae 1900.
- Wojciechowska Maria (*primo voto* Świeżawska), *Z dziejów książki w Poznaniu w XVI wieku*, Poznań
1927.
- Wydra Wiesław, *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, Poznań 2002.
- Zathey Jerzy, Lewicka-Kamińska Anna, Hajdukiewicz Leszek, *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*, t. I,
1364–1775, red. Ignacy Zarębski, Kraków 1966.
- Zlat Mieczysław, *Sztuka polska. Renesans i manieryzm*, Warszawa 2010.

Źródła elektroniczne

- <https://polona.pl/item/legenda-aurea,MzQ2NzYwNw/711/#item>, skany nie num. (1 oraz 712) –
górną i dolną okł.) (dostęp 19.07.2018).
- <https://ptpn.locloud.pl/items/show/4618> [dostęp: 12.07.2018].
- <https://ptpn.locloud.pl/items/show/4739> [dostęp: 17.08.2018].
- <https://ptpn.locloud.pl/items/show/4762> [dostęp: 27.07.2018].

ABSTRACT

ARKADIUSZ WAGNER

**AN ARCHITECTURAL BINDING IN THE COLLECTIONS
OF THE KÓRNIK LIBRARY.****A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF ITALIANISM IN RENAISSANCE
BOOKBINDING IN POZNAŃ AND KRAKÓW**

The collections of the Kórnik Library include a copy of a printed *Mszał gnieźnieński* [Gniezno Missal] of 1555, protected by a binding with characteristic architectural decoration. Detailed analysis shows that the binding was made between 1558 and 1566 in a workshop of an anonymous bookbinder from Poznań, thus confirming the presence of the Italian thread in the Poznań bookbinding ornamentation of the Renaissance period. At the same time, it is the latest known example of Polish renaissance architectural binding. It also provides evidence that although this characteristic composition formula appeared in the repertoire of the Poznań bookbinders about twenty years later than in Kraków, it lasted longer.

Worthy of attention is also the volume's provenance related to Stanisław Warszawicki – his being “the most influential figure of the [Jesuit] Order after Skarga” in Poland. He is commemorated by a supralibros with Kuszaba coat-of-arms and the sigles “S V C P” pressed into the centre of the bottom part of the binding.

